

<https://encyklopediateatru.pl/autorzy/405/witold-gombrowicz>

Witold Gombrowicz

GOMBROWICZ WITOLD, ur. 4 sierpnia 1904 w Małoszycach pod Opatowem, zm. 25 lipca 1969^[1] w Vence (Francja), powieściopisarz, dramaturg i eseista.

Syn ziemianina i przemysłowca, wywodził się ze starej rodziny szlach. osiadłej do 1863 na Żmudzi, następnie w Kieleckiem. W 1911 zamieszkał z rodzicami, w Warszawie; 1922 ukończył gimn. św. Stanisława Kostki, a 1927 studia prawnicze na UW. W tymże roku wyjechał do Paryża, gdzie studiował filozofię i ekonomię. Po krótkiej aplikacji w sądach warsz. poświęcił się wyłącznie literaturze.

Od 1934 współpracował z pismami codziennymi i literackimi (głównie z „Kurierem Porannym”), zajmując się m. in. krytyką literacką (recenzje z tego okresu wyd. 1973 w t. 10 *Pism zebranych*), znany był w kręgach bywalców kawiarni Ziemiańska.

W sierpniu 1939 wyjechał do Argentyny, gdzie zastała go wojna. Po kilku latach dorywczego zarabkowania pracował 1947–53 w Banku Polskim w Buenos Aires. Ignorowany przez konserwatywne środowiska emigracyjne, żył dłuższy czas w literackim osamotnieniu.

W 1963, dzięki rozgłosowi swych książek uzyskał roczne stypendium Fundacji Forda na pobyt w Berlinie Zach., stąd przeniósł się 1964 do Royaumont pod Paryżem, a następnie do Vence w okolicy Nicei. W 1967 otrzymał Międzynarodową Nagrodę Literacką wydawców (Prix Formentor).

Twórczość literacką rozpoczął od na pół fantastycznych opowiadań, poświęconych głównie osobliwym przypadkom psychologicznym (zbiór *Pamiętnik z okresu dojrzewania* 1933, wyd. rozsz. pt. *Bakakaj* 1957). Uwagę krytyki zwrócił groteskową powieścią *Ferdydurke* (1937), w której – demaskując rozmaite wzorce obyczajowe i kulturowe – sformułował główne tematy swej twórczości. Przed wybuchem wojny ogłosił sztukę *Iwona, księżniczka Burgunda* („Skamander” 1938, wyd. os. 1958, wyst. 1959) oraz nie ukończoną powieść sensacyjną *Opętani* (druk. 1939 pod pseud. Z. Niewieski w pismach codziennych).

Po dłuższej przerwie napisał w Argentynie dramat *Ślub* i powieść *Trans-Atlantyk* (wyd. łączne Paryż 1953, wyd. krajowe 1957 z komentarzem autora). W pierwszym z tych utworów (wyst. krajowe 1974), pomyślanym jako transkrypcja snu i zarazem parodia tragedii szekspirowskiej, wyłożył najpełniej swoją filozofię stosunków międzyludzkich, w drugim określił m. in. swój stosunek do rodzimej tradycji kulturalnej. Dał nast. dwie powieści; w *Pornografii* (Paryż 1960), umiejscowionej w przekształconych realiach okupacyjnej Polski, skupił uwagę na – zbrodniczej niekiedy – fascynacji, jaką budzi młodość, w *Kosmosie* (Paryż 1965) zagłębił się w zagadkowe dziedziny psychologii erotycznej, badając relacje między przypadkiem a znaczeniem zdarzeń.

Ostatnią jego sztuką jest parodystyczna groteska historiozoficzna *Operetka* (wyst. krajowe 1975). Wydał ją wraz z t. 3 prowadzonego od 1953 *Dziennika* (t. 1-3, Paryż 1957-66), w którym – mieszając osobiste i błahe nieraz rozważania z zaczepnymi polemikami i rozważaniami filoz. – namalował najosobliwszy zapewne autoportret w polskiej literaturze.

Utwory Gombrowicza skupiają się wokół wielkich tematów formy i niedojrzałości, bogacących się stopniowo w coraz liczniejsze znaczenia. Człowiek w jego ujęciu nie jest nigdy sobą: poddany spojrzeniu bliźnich, ulega – jak bohater *Ferdydurke* – obyczajowym, intelektualnym i społecznym formom (konwencjom, schematom), jakie wytwarzają się między ludźmi. Istnieje również, jak pisarz pokazuje w *Kosmosie*, wewnętrzna logika rozwoju form, której człowiek może się tylko domyślać, nie

wiedząc, czy nie ulega złudzeniom własnego umysłu. Wolność jednostki objawia się najpierw zdolnością do burzenia form, zwłaszcza przez śmiech, prowadzi zaś do odkrycia, że prawodawcą form nie jest moc transcendentna (np. Bóg, Natura, Konieczność Dziejowa), ale konkretny człowiek, choćby przerażony własną potęgą (*Ślub*). Życie toczy się między martwiącą formą a bezkształtnym chaosem, a czynnikiem rozwoju jest – paradoksalnie – niedojrzałość, naładowana energią „niższość”. Natręctwo niedojrzałości, w której Gombrowicz upatruje źródło piękna, każe mu ośrodkiem pisarskiej ciekawości uczynić brzydotę (*Iwona, księżniczka Burgunda*), sztubactwo (*Ferdydurke*), sarmacki prymitywizm (*Trans-Atlantyk*). Z latami nabiera ono coraz wyraźniejszego znaczenia erotycznego, które w pełni objawia się w *Pornografii* i następnie w *Operetce*.

Dla Gombrowicza sztuka rodzi się z fascynacji tym, co niekształtne, zmierza jednak zawsze do form skończonych. Aby pokonać tę sprzeczność, pisarz zaleca „dystans do formy”, młodzieńczy i sceptyczny zarazem. Chcąc złączyć błahość i wielkość, śmieszność i powagę, kaprys i porządek, proponuje w *Dzienniku* model osobowości dynamicznej i wewnętrznie ambiwalentnej: miarą autentyczności człowieka (twórcy) byłaby obfitość przemian, do których byłby zdolny, nie zaś stałość cech psych, lub poglądów intelektualnych, która byłaby znakiem martwoty.

Odważna intelektualnie twórczość Gombrowicza łączy krytykę współczesnej kultury z przemyślaną postawą duchową, którą pisarz chciałby narzucić. Bliska niekiedy egzystencjalizmowi, różni się od niego akcentami sceptycyzmu i anarchizmu, a także formą przekazu, w której dominuje parodia i doprowadzony do mistrzostwa groteskowy humor.

Od ok. 1960 dorobek Gombrowicza budzi znaczne zainteresowanie na świecie: niemal wszystkie jego utwory zostały przełożone na kilkanaście języków: hiszpański (Argentyna i Hiszpania), angielski (Anglia i USA), francuski, niemiecki, włoski, holenderski, portugalski (także w Brazylii), serbsko-chorwacki, szwedzki, duński, norweski, japoński.

- *Dzieła zebrane*, t. 1-10, Instytut Literacki, Paryż 1969-73
- *Dzieła*, t. 1-15, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1986–1997